

Kraji, kjer so mejo dobessedno pokopali

Porabje *Kar devet desetih prebivalcev sedmih vasi se ima za Slovence – Pokrajina, posejana z zvoniki*



»Včasih je težje in bolj zapleteno govoriti in pisati o neki zgodovinski tragediji kakor sodelovati v njej. Tisto je bilo življenje – nenavadno življenje, življenje s smrtjo in v smrti. Pisanje pa je polaganje računa o tem življenju – o dogodkih, ki so postali zgodovinski še v času, ko so potekali, ker so spreminjali usode ljudi, brez lastne krivde potegnjenih v ta vrtnec.« S temi besedami svojo knjigo začne Milovan Đilas, eden od vodij Titove Jugoslavije, ljubljene in odpadnik komunizma, ureditve, ki igra veliko vlogo v zgodbi o Porabju, ozemlju, kjer reka Raba v Dolnjem Seniku priteče iz Avstrije na Madžarsko in celotni pokrajini, po prvi svetovni vojni odrezani od Prekmurja, podari svoje ime.

ALEŠ NOSAN

V Čepincih na koncu dne zapušač Porabje, ozki madžarski zaliv, poseljen s Slovenci in vrinjen med avstrijske in slovenske gričke, ki vzbuja občutek, da bi v nekaterih prijaznih vasicah še lahko nabiral robidnice na glavnih trgih in duhal vonj po mrvi na pisanih ulicah.

Prav tukaj – na mejnem prehodu Čepinci-Verica – se je leta 2007 tudi simbolično končala zgodba železne zaves, uradno zrušene ob propadu komunističnih režimov v Vzhodni Evropi. V tem letu so bili med Slovenijo in Madžarsko odpravljene obmejne kontrole in carinski pregledi. Mejo so takrat na tem mejnem prehodu pokopali – dobesedno. »Obred je,« tako je zapisal Aleksander Ružič, »potekal šaljivo – po improvizaciji cerkvenega obreda in drugih ceremonijah in govorih so krsto, v katero so položili zvitek bodeče žice, ki je nekoč tukaj potekala, položili v izkopen grob in jo globoko zakopali, na gomilo pa postavili križ z ustreznim napisom.«

Hiša jabolk v Gornjem Seniku

V Porabje prideš za mišji skok bolj proti zahodu, tam, kjer se cesta spusti s Srebrnega brega, gorice z

najlepšim imenom na Goričkem, če ne v celotnem Prekmurju, čez mejo v nekaj ovinkih v Seniško dolino in Gornji Senik, drugo največje središče porabskih Slovencev. Kar devet desetih prebivalcev sedmih vasi v Porabju se šteje za Slovence. Dvojezične, ponekod celo trojezične table z imeni krajev in ulic so tukaj pravilo. Težko je oceniti, koliko Slovencev še šteje manjšina v tem pozabljenem kotu Madžarske, morda je okoli štiri tisoč pravična ocena, morda tudi ne.

Tipično hrano, narečno govoric in običaje imamo zelo podobne kot Prekmurci, reporterju primorskega časopisa nekoč zaupajo v recepciji slovenskega kulturnega centra v Monoštru, največjem kraju tega območja. Na primer, v Prekmurju zelo cenjeno bučno olje pridelujejo tudi na mnogih domačijah Porabja: »Navada je bila, da so ob zimskih večerih sovaščani luščili bučne peške, olje pa se je stiskalo nekje od božiča do marca.«

Ob tem pomisliš, da je morda dolgotrajna izolacija tej pokrajini, če ne drugega, omogočila dvojje – ohranitev tradicije in ekološko neonesnaženost. V Gornjem Seniku je lepa stavba, ki nosi ime *Alma-lak. Hiša jabolk*. Ime, ki pomirja. Pravzaprav gre za izobraževalni center, v katerem se kmetje seznanjajo z metodami predelave sadja, pri tem pa jim je na voljo vsa oprema za pridelovanje soka. Soka v barvi sonca. Tudi tvoj dan v Porabju je sončen, kot da ni zima, pred vaško gostilno v Gornjem Seniku sedeš na vrt in v svetlem, segretem miru počasi srebaš sveže stisnjeni jabolčni sok.

Po mašni cesti v vasico Ritkarovci-Verica

Ta mir je tudi na cesti, ko na koncu vasi skreneš v desno, v porabske gozdove, po ozkem traku asfalta, še vedno novem. Cesta je in na njej mir, kot na kakšni – Zorana Baković bi rekla – Vermerjevi sliki. Mir časa, zapuščene v vseh desetletjih, ko se je tukaj živelo v ujetništvu hladne vojne.



Danes mejo čuva le še Muzej železne zaves.

Mašno cesto, tako jo imenujejo Porabci, so domačini nekoč vsako nedeljo uporabljali kot pot iz Verice v Gornji Senik, po kateri so hodili k maši.

Zdaj nekaj prijaznega, duh tišine morda, vleče ta asfalt nekaj kilometrov gor v slovenske gozdove, gor v Ritkarovce-Verico, vasici, ki sta z združitvijo postali eno naselje.

Mašno cesto, tako jo imenujejo Porabci, so domačini nekoč vsako nedeljo uporabljali kot pot iz Verice v Gornji Senik, po kateri so hodili k maši, ker zgoraj ni bilo cerkve. Niso je vzdrževali, sčasoma

ma se je zarasla in šele pred nekaj leti so jo ponovno odprli – zdaj v moderno cesto preurejeno pot, ki je razdaljo med slovenskimi vasicami v Porabju skrajšala za dvajset kilometrov in faro Gornji Senik še bolj povezala v eno.

Nova cesta, po kateri voziš – v tem odmaknjenem svetu velika stvar, kar si človek iz velikega mesta težje predstavlja – kmalu v sončne travnike razpre temne gozdove. Tam, na začetku vasi Ritkarovci-Verica se ustaviš, in pot nadaljuješ peš. Takoj desno, na majhnem holmu, stoji lesen zvonik. Zraven je samotna telefonska govornica, morda zadnja na Madžarskem, in – težko je verjeti – zadeva še vedno deluje.

Zvoniki so sicer posebnost Porabja, pokrajine, kjer vsaka vas ni zmogla zgraditi lastnega božjega hrama. Zato so si domačini za

Od tod naprej te vodijo peš prijazne oznake. Hodiš med starimi hišami, po strmi vzpetini, čez moker travnik, spustiš se v novo dolino na brezprometno cestišče. Po njej teče potok s čisto, bistro vodo. Pot gre po ozki brvi, slišiš skrito divjad, čez močvirno območje, pravo divjino. Ko stopiš iz gozda na travnik, je pred tabo Katarinin breg, vzpetina z velikim razglednim stolpom iz lesa, skoraj že pri meji v Čepincih. Pred stolpom je ob samotni kmetiji v zemljo vkopan zapuščen motorni tricikel, ki vabi na obisk v vaško špecerijo. Razgled s stolpa plava globoko v slovenske in avstrijske hribe, čez vse s smrekami obložene griče, v dolino Rabe in povsod, do koder seže oko. Nekaj sto metrov južno med hrasti v pritličnem gozdu stoji zdaj lahko dostopen mejni kamen 115 na najsevernejši točki države Slovenije.

Zgodba o železni zavesi

Še malo greš naprej, na sever. Vsa domača medlost pokrajine visi v zraku. Včasih po gozdnatem višavju, kjer drevesa stojijo v naključnih gručah, da imajo čuden videz sloga, včasih po travnatih predelih in dišečih kotih. Leta 2007 – ponovno ta letnica, ki očitno igra ključno vlogo v novejši zgodovini Porabja – v vasici Števanovci, le malo stran od razglednega stolpa, odpro muzejsko zbirko v obnovljeni stražarnici, pobarvani v barve madžarske zastave. V njej so živeli mladi madžarski in ruski vojaki, ki so varovali umetno postavljeno, močno zastraženo črto, ki je v času hladne vojne po drugi svetovni vojni ločevala zahod od vzhoda Evrope in jo je Winston Churchill poimenoval železna zavesa. Muzej prepričljivo prepriča o nesmiselnosti tega časa, ki je nasilno pretrgal – med prijatelji in družinami – mnoge vezi.

Sprva je bila meja Madžarske proti Avstriji varovana močnejše, po informbiroju, sporu Tita s Stalinom leta 1948, pa se je enaka zgodba ponovila tudi na madžarsko-jugoslovanski meji. To je bilo

Danes ta mrtvi pas preraščata drevje in grmičevje, edinstveni habitat različnega rastja so poimenovali Evropska zelena vez.

tolažbo postavili majhne zvonike – ta v Ritkarovcih je bil odprt, s štirimi stebri, s slamo pokrit – in se zbirali na prostem, okrog njih. Po večkratni obnovi je današnja oblika dobil leta 2007, prav takrat, ko so samo dober kilometer stran postavili grob železni zavesi. Kritino so zamenjali z rdečimi strešniki, na vrh pa postavili nov dvojni križ. Legenda iz sredine 19. stoletja pravi, da se tedanji vaščani niso mogli dogovoriti o lokaciji, zato je lokalni gostilničar s še štirimi fanti prinesel zvon iz sodnikove hiše, kamor so ga pripeljali iz livarne v Gradcu, do gostilne, kjer so z njim tako silovito zvonili, da se je slišalo v vseh okoliških naseljih. Tako je obveljalo, da zvonik stoji poleg gostilne.



Podobe zapuščenosti v vasi Ritkarovci-Verica



Mejni pas in najsevernejša točka Slovenije

*Muzej železne zavese
prepričljivo prepriča
o nesmiselnosti časa,
ki je nasilno pretrgal
– med prijatelji in
družinami – mnoge
vezi.*

zaprto območje, kjer je bilo gibanje skrajno omejeno – celo za pot v notranjost države so prebivalci potrebovali prepustnico. Vodnik po muzejski zbirki, upokojeni nekdanji stražnik (žal zna zelo malo slovensko), pokaže naprave, namenjene nadzoru meje, in pripomočke, ki so jih uporabljali begunci. Fascinirajo krplice – na spodnjem delu imajo umetne srnjakove parklje, da bi z njihovim odtisom v zemlji ali snegu begunec prevaral stražarje.

Po meji je tekel preoran in skrbno zrahljan pas, ki so ga vsak

dan sproti obnavljali, da bi takoj opazili vsako morebitno sled. Ob njem je bilo drevje posekano, na posebnih točkah so stali visoki stražni stolpi z ukazom za streljanje na vse, kar se ne ustavi. Mejo so nadzorovali s konji in peš na stalnih obhodih. Pomagali so si z močnimi daljnogledi in reflektorji. Begunec je moral premagati šest metrov široko območje, posejano s protipehotnimi minami. Če mu je uspel srečen preboj – po zniževanju napetosti v zadnjem obdobju hladne vojne so se med odstranjevanjem min poškodovali tudi številni vojaki – ga je čakala visoka dvojna ograja iz jeklene in bodeče žice, z vmesno ograjo, ki je bila pod električno napetostjo. Vsako plezanje so takoj zaznali v centrali in začel se je lov za beguncem s pomočjo posebej izurjenih psov.

Danes ta mrtvi pas preraščata drevje in grmičevje, edinstveni habitat različnega rastja so poimenovali Evropska zelena vez. Poteka skozi 23 držav od Barentsovega pa vse do Črnega morja. V opomin in spomin.

Slovo v Čepincih 2

Zvečer se vrneš v Verico, končal si zimski dan v Porabju; prevoziš mejo, ki je zdaj le še formalnost, prav tam, kjer so pokopali železno zaveso. Slovenski kulturni praznik je, in ko zapelješ med prve hiše raztresene prekmurske vasi Čepinci, se spomniš, kako je porabski domačin Dušan Mukič, pesnik in novinar, prevedel slavno Prešernovo 7. kitico v porabsko narečje. *Živéjo aj vsa lüstva, / ki žmetno čakajo na dén, / gda prejk po pauti sunca / s svetá zagnáni bau nemér. / Brat gda bau / kak golaub, / vrag nede saused za mejauv.*

Porabščina nima bogatega besednega zaklada, kar literatu lahko – paradoksalno – pomaga pri pisanju, saj mu ni treba veliko premišljevati, katero besedo bo uporabil. »Lažje je pisati v porabščini, a hkrati tudi težje,« pove Mukič. V tem je skrivnost in še v tem, da te ves dan spremlja tišina. Tišina Porabja.



Narejeno v Hiši jabolk